

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Природничо-економічний факультет
Кафедра біології та екології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
магістра
з теми **«ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ З ПІДРУЧНИКОМ ТА РОБОЧИМ
ЗОШИТОМ НА УРОКАХ ОСНОВ ЗДОРОВ'Я»**

Виконав: студент 2 курсу групи Біол1-М23
спеціальності 014 Середня освіта
(Біологія та здоров'я людини)
Єфтенієв Максим Русланович

Керівник: **Плахтій П.Д.**, к.б.н., доцент
кафедри біології та екології

Рецензент: **Казанішена Н.В.**, к.пед.н.,
доцент кафедри біології та екології

Кам'янець – Подільський – 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПРОБЛЕМИ Й ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ ОСВІТИ.....	9
1.1. Здоров'я людини – як цінність сучасного суспільства	9
1.2. Здоров'язбережувальна галузь у структурі сучасної системи освіти у ЗЗСО	14
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ З ПІДРУЧНИКОМ ТА РОБОЧИМ ЗОШИТОМ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ОСНОВ ЗДОРОВ'Я	20
2.1. Підручник та робочий зошит – як інструменти у роботі вчителя.....	20
2.2. Методи та прийоми роботи із підручником основ здоров'я ...	24
2.3. Методи та прийоми роботи із робочим зошитом з основ здоров'я.....	31
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	40
3.1. Організаційні етапи дослідження	40
3.2. Порівняльні результати дослідної роботи.....	43
ВИСНОВКИ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	51
ДОДАТКИ.....	58

ВСТУП

В ієрархії цінностей найвищою цінністю є життя. Людина і людське життя - це ті цінності, без яких усі інші цінності втрачають сенс. Видатний німецький етик і нобелівський лауреат Конрад Лоренц писав про це так: якщо ми вилучимо з нашого життєвого досвіду емоційні цінності - наприклад, цінності на різних етапах еволюції – то якщо у нас не буде цінності для людини, людського життя і людства в цілому. Якщо у нас немає цінностей для людей, людського життя і людства в цілому, то найдосконаліший апарат нашого інтелекту залишається мертвою машиною без двигуна. Тільки цінності надають позитивного чи негативного знаку нашому «категоричному самозапереченню» і перетворюють його на наказ чи заборону [8].

Здоров'я – це найвище благо, яке дарує людині природа. Без цього життя не може бути насиченим і щасливим. Здоров'я треба починати змалечку, дане Богом і батьками, але зберегти його кожен повинен сам. Ви не можете розраховувати на збереження здоров'я, не докладаючи жодних зусиль. Здоров'я завжди вважалося найвищою цінністю та важливою складовою активного творчого життя людини, її радості та щастя. Здоров'я не купиш, тому його треба берегти і зміцнювати [15; 31].

Тільки здорова людина здатна повноцінно саморегулювати свою поведінку, формувати особисті програми здоров'я, реалізовувати свої фізичні, психологічні та соціальні потенціали, а також брати активну участь у продуктивній, творчій та громадській діяльності. Здоров'я як базова життєва цінність займає ключове місце в ієрархії людських пріоритетів, оскільки є фундаментом для досягнення гармонії, благополуччя та соціальної стабільності.

Турбота про власне здоров'я та уникнення факторів ризику, що загрожують життю, є одними з ключових компетентностей, які школярі мають набути на предметах соціальної та медико-санітарної освіти. Крім того, широкомасштабна війна, що триває на території України, додає до елементів особистої безпеки в повсякденному житті та в навколишньому середовищі ризику воєнного часу.

Визнання цінності здоров'я і здорового способу життя є не просто бажаним, а й необхідним у сучасному світі, оскільки це стає визначальним фактором сталого розвитку як окремої особистості, так і суспільства в цілому. Особливу роль у цьому відіграє інтеграція принципів здорового способу життя у сферу освіти, виховання та суспільної свідомості [40;48].

Формування, збереження і розвиток генетично зумовленого потенціалу здоров'я людини, яка живе у складному і швидко змінюваному соціальному, економічному і природному середовищі, є одним із головних завдань сучасної цивілізації. Для цього необхідно створити комфортні умови життя, що включають соціальні, економічні, екологічні та психологічні аспекти. Саме така всебічна підтримка здоров'я сприятиме гармонійному розвитку особистості, зміцненню соціальних зв'язків і стабільності суспільства в цілому [33].

Здоров'я – це не лише відсутність хвороб, а й стан фізичного, психічного та соціального благополуччя, що вимагає усвідомленого ставлення до себе, оточуючих і навколишнього середовища.

Питанню охорони здоров'я приділяється багато уваги. Висвітленню сутності здоров'я присвячені праці М. М. Амосова, Л. О. Попової, І. І. Брехмана, В. І. Войтенко, В. Т. Казначєєва, Н. М. Куїнджі, В. П. Петленко та ін.

Встановлено, що цілісний погляд на здоров'я сьогодні представлений у вигляді трьохкомпонентної пірамідальної моделі, яка виражається триєдністю таких складових як фізична, психічна та духовна. Головний принцип ієрархічності цієї системи означає, що “все пов'язане з усім та все має відображення у всьому”.

Дослідження свідчать, що збереження здоров'я може відбуватися на біологічному (фізіологічному), психологічному, соціальному та духовному рівнях. Але визначальна роль, до думку М. М. Амосова, В. Г. Кулініченка, М. С. Гончаренко, Є. О. Помиткіна належить духовній складовій здоров'я людини, її моральності, рівню розвитку свідомості, осмисленості життя й культури особистості, її ставленню до власного здоров'я та здоров'я інших [1; 16; 32; 46].

У сучасній педагогічній науці та в освіті науковці досліджують різні сфери проблеми здоров'я та здоров'язбереження дорослих та молодого покоління. Чинники розвитку здоров'язбережувального оточення в ЗЗСО та у ЗВО вивчали О. Ващенко. Так теоретичні аспекти здоров'язбереження досліджували Л. Горяна, Л. Попова, С. Лапаєнко. Формування валеологічної культури та засоби здоров'язбережувальних технологій досліджують Т. Бойченко, Л. Ващенко, М. Гончаренко, С. Кондратюк, П. Плахтій та інші. Також дослідники, такі як Н.Є. Ерганова, А.М. Лікарчук, Л.І. Нечволод, зробили значний внесок у вивчення методичних можливостей робочих зошитів [2; 8; 15; 19; 25; 27; 36; 44]. Проте низка питань залишається недостатньо опрацьованою:

- Теоретичне обґрунтування структури підручників та робочих зошитів для професійного використання вчителями біології та основ здоров'я.

- Розробка дидактичних умов ефективного використання підручників та робочих зошитів під час навчання основам здоров'я.

Окремі викладачі вже створюють роздаткові матеріали або робочі зошити для певних тем і курсів, однак відсутність єдиної методичної бази ускладнює їх широке впровадження.

Означене вище доводить актуальність обраної нами теми дослідження **«ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ З ПІДРУЧНИКОМ ТА РОБОЧИМ ЗОШИТОМ НА УРОКАХ ОСНОВ ЗДОРОВ'Я»**.

Об'єкт дослідження: освітній процес з основ здоров'я у закладі загальної середньої освіти.

Предмет дослідження: методичні аспекти використання підручників та робочих зошитів в процесі викладання «Основ здоров'я» у закладі загальної середньої освіти.

Мета дослідження: обґрунтування, аналіз та апробація методичних особливостей використання підручників та робочих зошитів під час викладання курсу «Основи здоров'я» у закладі загальної середньої освіти.

Завдання дослідження:

- проаналізувати наукові та навчально-методичні праці з проблем охорони здоров'я та організації здоров'язбережувальної освітньої галузі у закладі загальної середньої освіти;
- проаналізувати сутність ключових понять «здоров'я», «здоров'язбереження»;
- з'ясувати загальнопедагогічні вимоги до підручників та робочих зошитів як засобів навчання;
- теоретично обґрунтувати форми, методи роботи з підручником та робочим зошитом під час вивчення «Основ здоров'я»;
- експериментально перевірити шляхом упровадження в освітній

процес ЗЗСО ефективність розроблених нами методичних матеріалів, уроків, навчально-методичних розробок, а також ефективність обраних нами форм, методів використання підручників та робочих зошитів під час викладання «Основ здоров'я».

Методи дослідження:

- теоретичний (аналіз наукових та навчально-методичних праць за темою нашого дослідження, наукових праць з питань здоров'я людини та охорони здоров'я дітей та дорослих, аналіз нормативних документів – державного стандарту, навчальних програм з основ здоров'я, підручників, робочих зошитів – щодо організації процесу навчання основ здоров'я та формування здоров'язбережувальної компетентності учнів у ЗЗСО).
- емпіричні (спостереження освітнього процесу, тестування, опитування, бесіди, опитування учнів і вчителів, тестування),
- експериментальні методи (організація цілеспрямованого педагогічного експерименту з констатувальним та формувальним етапами; впровадження дослідницьких матеріалів у навчальний процес ЗЗСО),
- математико-статистичні методи (статистичний аналіз та обробка отриманих у ході експериментального дослідження результатів).

Наукова новизна: *уточнено* сутність понять «здоров'я» та «здоров'язбереження», проаналізовано зміст здоров'язбережувальної освітньої галузі та її відображення у діючих підручниках та наявних робочих зошитах; *вперше* теоретично обґрунтовано доцільність застосування різноманітних форм, методів, прийомів роботи із підручником та робочим зошитом під час уроків Основ здоров'я. Експериментально перевірено ефективність пропонованих форм, методів, прийомів роботи із підручником та робочим зошитом на уроках Основ здоров'я; *подальшого розвитку, урізноманітнення* набули методичні аспекти запровадження

охарактеризованих нами методів, організаційних форм, методичних прийомів роботи з підручником та робочим зошитом у процесі навчання Основ здоров'я.

Практичне значення: обґрунтовані нами у процесі дослідження організаційні форми, методи, прийоми роботи із підручником та робочим зошитом можуть активно використовуватися вчителями біології та основ здоров'я з метою організації ефективного здоров'язбережувального освітнього середовища та формування здоров'язбережувальної компетентності учнів ЗЗСО.

Отримані результати також можуть використовуватися викладачами в закладах вищої освіти під час викладання основ здоров'я, методики навчання основ здоров'я, предметів, пов'язаних зі здоров'ям, забезпечуючи ефективні методи навчання та виховання учнів.

Апробація результатів дослідження. Результати наукового дослідження аналізувались на засіданні кафедри біології та екології; презентувались на Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «ПОДІЛЬСЬКІ ЧИТАННЯ. Дослідження, охорона довкілля та збереження біотичного та ландшафтного різноманіття, природнича освіта» 21-22 листопада 2024 року.

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел (51 найменування). Робота містить додатки. Обсяг основної частини складає 57 сторінок. Кваліфікаційна робота містить 2 таблиці, 2 рисунки.

ВИСНОВКИ

Здоров'я — це стан фізичного, психічного та соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб або фізичних недоліків. Це багатовимірне поняття, яке включає кілька аспектів:

1. Фізичне здоров'я. Стан організму, при якому всі його системи та органи працюють гармонійно. Відсутність захворювань, травм чи фізичних порушень. Здатність виконувати повсякденні завдання без надмірної втоми.

2. Психічне (емоційне) здоров'я. Стан внутрішнього комфорту та здатність керувати своїми емоціями. Здатність протистояти стресу та адаптуватися до змін. Наявність позитивного мислення та психічної рівноваги.

3. Соціальне здоров'я. Гармонійні відносини з іншими людьми. Уміння працювати в колективі, підтримувати зв'язки та брати участь у суспільному житті. Відчуття себе частиною спільноти.

4. Духовне здоров'я. Усвідомлення сенсу життя, цінностей та життєвих пріоритетів. Гармонія з собою та навколишнім світом.

5. Екологічне здоров'я. Вплив навколишнього середовища на фізичний та психічний стан людини. Важливість чистого повітря, води, безпечної їжі та сприятливих умов життя.

Значення здоров'я. Здоров'я є основою якісного та щасливого життя. Воно впливає на працездатність, довголіття, рівень енергії та емоційний стан людини. Для його підтримання необхідно вести здоровий спосіб життя: правильно харчуватися, займатися фізичною активністю, підтримувати емоційний баланс і дбати про своє середовище.

Робочі зошити є важливим інструментом, здатним підвищити ефективність навчання як у загальноосвітніх школах, так і в професійній освіті. Їхнє впровадження сприяє розвитку самостійності, інтерактивності та

індивідуалізації навчального процесу. Для забезпечення успішного використання робочих зошитів необхідно розробити науково обґрунтовану методологію їх створення та впровадження.

Підручники з основ здоров'я відіграють важливу роль у навчальному процесі, оскільки вони є головним джерелом інформації, що допомагає учням формувати уявлення про здоровий спосіб життя, профілактику захворювань, безпеку і соціальні аспекти здоров'я. Ось кілька основних аспектів значення підручників у навчанні основ здоров'я:

Джерело структурованих знань. Підручники подають інформацію логічно й послідовно, відповідно до вікових потреб учнів. Вони містять науково обґрунтовану та адаптовану для дітей інформацію про: фізичне, психічне, соціальне й духовне здоров'я; правила гігієни; основи харчування та фізичної активності; профілактику хвороб і шкідливих звичок.

2. Розвиток життєвих навичок. Завдяки завданням, практичним вправам і сценаріям у підручниках учні навчаються: ухвалювати правильні рішення щодо здоров'я; аналізувати ситуації, пов'язані з ризиками; діяти в екстрених випадках (наприклад, надавати першу допомогу).

3. Мотивація до здорового способу життя. Підручники з основ здоров'я часто містять яскраві ілюстрації, цікаві факти та інтерактивні завдання, які заохочують дітей змінювати свою поведінку на краще.

4. Підтримка освітнього процесу. Підручники є опорою для вчителів і учнів, забезпечуючи чіткі критерії навчання. Вони сприяють глибшому засвоєнню матеріалу через: тести для перевірки знань; завдання для самоконтролю; приклади з реального життя.

5. Формування відповідального ставлення до здоров'я. Знання, отримані з підручників, формують у дітей усвідомлення того, як їхні звички та дії впливають на їхнє здоров'я та добробут, а також здоров'я оточуючих.

Підручники та робочі зошити з основ здоров'я є важливим інструментом у розвитку здорової нації. Вони допомагають виховувати молоде покоління, здатне дбати про власне здоров'я, що є основою для щасливого й успішного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антипенко Т. Школа сприяння збереженню здоров'я: психологічний супровід дітей 1–11 кл. у «школі здоров'я». *Психолог.* – 2004. – № 44. – С. 17–19.
2. Антонюк Т. Л. , Плахтій М.П. Філософія здоров'я . Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори 2006». 2016. 160 с.
3. Бобкова О. І. Здоров'я і хвороби. Урок у 3 класі. Основи здоров'я. 2012. № 7. С. 27–32
4. Босенко А.І. , Холодов С.А. , Коваль О.Г. Оздоровчий фітнес для учнівської та студентської молоді : навч. посіб. / за ред. П.Д. Плахтія. Кам'янець-Подільський: ПП „Медобори 2006” . 2016. 88 с.
5. Здоров'я – норма, відхилення та вади розвитку. URL: <https://www.bsmu.edu.ua/blog/4442-vady-rozvytku/>
6. Бойченко Т. Здоров'язберігаюча компетентність як ключова в освіті України. Основи здоров'я та фізична культура. 2008. № 11–12. С. 6–7.
7. Волкова І. В., Колісник О. В., І. Г. Сіваченко Ефективні форми профілактичних занять із дітьми й молоддю. Основи здоров'я. 2011. № 12. С. 5–15.
8. Всесвітня організація охорони здоров'я - Профілактика шкідливого вживання алкоголю та наркотиків серед підлітків URL: <https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/adolescents-health-risks-and-solutions>
9. Галаченко О.О , Плахтій П.Д. Основи здоров'я і безпечної життєдіяльності людини / за ред. А.М. Савчука. Кам'янець – Подільський : „Віта Друк ‘’, 2020. 248 с.

10. Гриньова М. В. Методика викладання валеології : навч.-метод. Посібник. 2-е вид., доп. Полтава, АСМІ, 2004. 220 с

11. Грицай Н.Б. Методика навчання основ здоров'я (у початковій школі) Курс лекцій URL: <http://grytsai.rv.ua/wp-content/uploads/2017/01/%D0%9B%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%97-%D0%9C%D0%9D%D0%9E%D0%97-%D0%93%D1%80%D0%B8%D1%86%D0%B0%D0%B9.pdf>

12. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrainska-shkola-2/derzhavniy-standart-bazovoi-serednoi-osviti>

13. Долинний, Ю. О. Д 64 Методика навчання основ здоров'я : навчально-методичний посібник для студентів спеціальності 227 «Фізична терапія, ерготерапія» вищих навчальних закладів. Краматорськ : ДДМА, 2017. 87 с.

http://www.dgma.donetsk.ua/docs/kafedry/fizv/metod/04022024/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B0_%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2_%D0%B7%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%E2%80%99%D1%8F.pdf

14. Доценко В. П., В. П. Доценко, О. І. Михаревич Цикл тренінгових занять з основ здоров'я в 4 кл. *Початкове навчання та виховання*. 2011. № 28. С. 21–33

15. Здоров'язбережувальна педагогіка: сучасні тенденції та перспективи : рекомендаційний бібліографічний список літератури [Електронний ресурс] / уклад. С. О. Кочерга. URL: <https://drive.google.com/file/d/0B1Ugk1fhA47HTV9QOEYxS2tSSEE/view>

16. Здоров'язбережувальні технології в освітньому середовищі: колективна монографія /за заг. ред. Л.М. Рибалко. Тернопіль : Осадца В.М., 2019. 400 с. - <http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/%>

17. Зубік Н. Здоров'я учнів у контексті здоров'язберігаючих технологій у шкільній освіті/ Безпека життєдіяльності. 2012. № 5. С. 15–16.

18. **Казанішена Н.В.** Нестандартні методи навчання у підготовці майбутніх учителів біології. *Нова педагогічна думка : науково-методичний журнал*. Рівненський обл. ін-т. післядиплом. пед. освіти. Рівненський державний гуманітарний ун-т. [гол. ред. Пустовіт Г.П.]. Рівне, 2023. № 2 (114). С. 111-115. <http://npd.roippo.org.ua/index.php/NPD/article/view/562>

19. **Казанішена Н.В.,** Григорчук І.Д., Плахтій П.Д. Концептуальні засади підготовки майбутніх учителів біології та основ здоров'я // «Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»): журнал. 2023. № 12(30) 2023. С. 258-267. <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/issue/view/168/259>

20. Казанішена Н.В. Форми, методи, засоби навчання біології : навчальний посібник. [Електрон. ресурс]. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, редакційно-видавничий відділ. 2021. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6896>

21. Ковальчук Л. Щоб запобігти лиху [Безпека життєдіяльності та охорона здоров'я дитини]. Палітра педагога. 2003. № 2. С. 14–18.

22. Коник Л. Створення здоров'язберігаючої освітньої технології. Обдарована дитина. 2006. № 7. С. 13–20.

23. Коротун Н. Здоров'язберігаючі технології навчання. Освіта. 2013. № 9. С. 8–10.

24. Майорова І.Г. Використання робочих зошитів як засобу підвищення ефективності професійної підготовки: Метод. рекомендації. – Донецьк: ІПО ІПП УМО – 2012. – 38с

25. Мартинова С. В. Аналіз нової програми з курсу «Основи здоров'я». Початкове навчання та виховання. 2012. № 22–24. С. 67–68.

26. Медико-біологічні основи валеології / за ред.П.Д.Плахтія. Кам'янець-Подільський: Інформаційно-видав відділ, 2000. 408 с.

27. Міцай Ю. В. Інтеграція освітньо-виховної роботи та здоров'язбережувальної діяльності в школах сприяння здоров'я. Основи здоров'я. 2012. № 9. С. 8–12.

28. Молодь та здоров'я: центр контролю та профілактики захворювань (CDC)

URL:<https://www.cdc.gov/ncbddd/childdevelopment/positiveparenting/adolescence2.html>

29. Москалик С. Сучасні педагогічні технології у навчанні здоровому способу життя. Психолог. 2007. № 42. С. 24–27.

30. Ольшевський В., В. Гусєв, О. Горяча Методика визначення і підвищення рівня здоров'я школярів. Фізичне виховання в школі. 2003. № 2. С. 20–22.

31. Онопрієнко В. І. Здоров'язберігаючі технології в школі / В. І. Онопрієнко // Основи здоров'я та фізична культура. – 2007. – № 9. – С. 16–18.

32. Оржеховська В. М. Методологічні засади діяльності освітнього закладу, спрямованої на здоров'я / В. М. Оржеховська, О. О. Єжова // Педагогіка і психологія. – 2009. – № 4. – С. 5–18.

33. Польова С.П. , Польовий В.П., Плахтій П.Д. . Валеологія . ВІЛ – інфекція СНІД - це потрібно знати всім . Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, 2013. 154 с.

34. Плахтій П.Д., Блашкова О.М. Фізіологічні основи раціонального харчування. Практикум, тести. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2020. 164 с.

35. Плахтій Д.П. та ін. Про здоров'я та здоровий спосіб життя: навч. посіб. / за ред . П.Д. Плахтія . Кам'янець-Подільський: Медобори , 2004 224 с

36. Плахтій П.Д. Вікова фізіологія і шкільна гігієна. Лабораторний практикум: Навчально- методичний посібник. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006». 2014. 146 с.

37. Плахтій П.Д., Голобродський В.П. Харчування і здоров'я. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006». 2014. 146 с.

38. Плахтій П.Д., Гутарєва Н.В., Макаренко А.В., Соколенко Л.С. Репродуктивне здоров'я – майбутнє нації: Монографія. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006». 2017. 340 с.

39. Плахтій П., **Казанішена Н.**, Козак Є., Власов І., Мазур В., Денисовець А., Здоров'язбережувальні технології з урахуванням групової приналежності людини, типу її харчування, маси тіла і типу нервової системи // *Науково-практичний журнал «Наука і освіта» Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського.* 2023. №1. С. 70-77
<https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/articles/2023-1-doc/2023-1-11>

40. Плахтій Д.П. Плахтій П.Д. Загальна і вікова фізіології людини . Теорія , тести : навч. посіб. Львів : „ Новий Світ 2000“, 2020. 338 с.

41. Плахтій П.Д. та ін. Основи медичних знань : підручник / за ред С.П. Польвої. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006» , 2015. 328 с.

42. Плахтій П.Д., Підгорний В.К., Соколенко Л.С. Основи шкільної гігієни та валеології. Теорія, практикум, тести: Навчальний посібник. Видання 2-ге стереотипне. Кам'янець-Подільський: «Віта Друк». 2021. 332 с.

43. Плахтій П.Д., Підгорний В.К., Соколенко Л.С. Основи здоров'я. Шкільна гігієна і валеологія: навч. посіб. / за ред. П.Д.Плахтія . Вид. 2-ге, стер . Львів : «Новий Світ-2000», 2021. 322 с.

44. Сапуга І. Є. Стан здоров'я дітей України. Фактори «ризик» шкільного середовища. Основи здоров'я та фізична культура. 2007. № 9. С. 12–14 ; Безпека життєдіяльності. 2007. № 10. С. 10–12.

45. Смирнова Н. К. Здоров'язберігаюча педагогіка та технології її реалізації. Позакласний час. 2010. № 9. С. 88–98.

46. Сулима А.С. Методика навчання основ здоров'я, валеології та проведення виховної роботи з формування мотивації до здорового способу життя: тексти лекцій: навчально-методичний посібник для студентів ступеня вищої освіти бакалавр освітньої програми Середня освіта. Здоров'я людини спеціальності 014 Середня освіта (Здоров'я людини). Вінниця: 2019. 182с. URL: <https://vspu.edu.ua/faculty/sport/doc/metod14.pdf>

47. Щербина Т.І. Методика навчання біології (розділи “Людина”, “Біологічні основи поведінки людини”): методичні рекомендації. Херсон. 2009. 48 с.

48. Федько О.А. БАГАТОАСПЕКТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ЗДОРОВ'Я У СУЧАСНІЙ НАУКОВІЙ ДУМЦІ. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=76>

49. Формування уявлень про здоров'я як підґрунтя реалізації особистісного потенціалу дитини. Розвиток потенціалу можливостей учнів в умовах сучасного навчання. – Київ, 2008. – С. 190–202.

50. Фуріна О. Здоров'язберігаючі технології. Відкритий урок. 2013. № 12. С. 19–21.

51. Biletska H. Enhancing Economic and Legal Frameworks for Artificial Intelligence Technologies in Remote Education / R. Gubarev, H. Biletska, N. Mironova, N. Kazanishena, S. Skrypnyk, N. Mashtakova // Journal of Ecohumanism. 2024. Vol. 3. Issue 6. pp. 787-795. <https://doi.org/10.62754/joe.v3i6.4051>

52. Hura, T., Dubinina, K., Khryk, V., **Kazanishena, N.**, & Biliavska, T. (2023). The role of distance education in the training of specialists. Revista Eduweb, 17(4), 74-86. <https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2023.17.04.8>